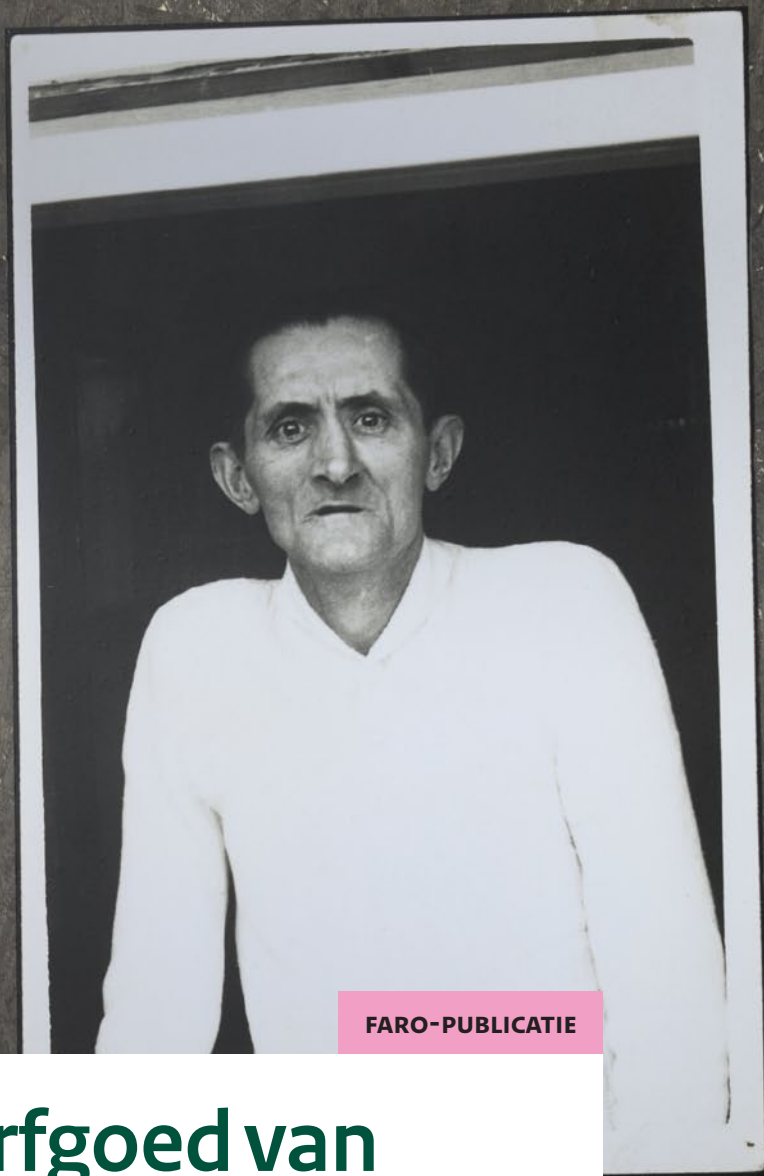

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

FARO-PUBLICATIE

Erfgoed van mensen met een arbeidsmigratie- achtergrond

Een verkenning

Anna de Wit

Afb. voorpagina Bezoeker bij de tentoonstelling 'Niet bang zijn' in het Migratiemuseum Heerlen.

Colofon

Tekst: Anna de Wit

Redactie: Michaela Hanssen

Eindredactie: Wilma Simons

Foto omslag: Mike Bink

Fotografie binnenwerk: Alle afbeeldingen in deze verkenning zijn afkomstig uit de publicatie *Niet bang zijn: Hoe een persoonlijke ode een plek van dialoog werd*, samengesteld door Milena Mulders in samenwerking met vrijwilligers van het Migratiemuseum Heerlen, in het kader van de gelijknamige tentoonstelling in 2018-2019 over arbeidsmigranten in de Mijnstreek.

Vormgeving: Vorm de Stad

© Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2022

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Postbus 1600

3800 BP Amersfoort

www.cultureelerfgoed.nl

info@cultureelerfgoed.nl

Inhoud

Aanleiding	5
Definitie arbeidsmigranten	5
Tijdsafbakening	6
Leeswijzer	6
Naoorlogse arbeidsmigratie in Nederland	6
Arbeidsmigratie in de Nederlandse samenleving	7
Erfgoed van mensen met een arbeidsmigratieachtergrond	9
Het onzichtbare erfgoed van mensen met een arbeidsmigratieachtergrond	9
Oral history	11
Erfgoed en de verschillende generaties	12
Digitaal erfgoed	13
Het belang van participatie	14
Van tijdelijk erfgoed van arbeidsmigratie tot duurzaam erfgoed	16
Literatuurlijst	17
Noten	18

Afb. 2 De tekeningen van de Tekenkingz in het Migratiemuseum Heerlen. De Tekenkingz hebben voor het Migratiemuseum hun eigen herinneringen, flarden van hun familiegeschiedenis en overgeleverde reisverhalen aan de muur toevertrouwd.

Migration has always been there. The type of people and reasons for migration may change and how people deal with it, but the topic will stay. As well as the question: how do you deal with it? ¹

In het Verdrag van Faro, De Waarde van Cultureel Erfgoed, opgesteld door de Raad van Europa in 2005, is meerstemmigheid een belangrijk uitgangspunt.² Bij het verkennen van dit thema voor toepassing van het Verdrag van Faro in Nederland, kwam de vraag op hoe we in Nederland omgaan met het erfgoed van arbeidsmigranten en in hoeverre hun erfgoed een plek heeft binnen de gangbare erfgoedopvattingen en in de praktijk van de erfgoedsector.

Door Anna de Wit

Alhoewel in deze verkenning wordt ingegaan op specifiek het erfgoed van arbeidsmigranten, gelden de conclusies van het onderzoek ook voor het erfgoed van migrantengemeenschappen in het algemeen. Milena Mulders heeft een inventarisatie gedaan op basis van deze vragen,³ Anna de Wit heeft daarop voortgebouwd en het resultaat in dit artikel vastgelegd.

Voor het artikel is een contentanalyse gedaan van zowel literatuur als van websites en bronnen. Daarnaast zijn drie semigestructureerde interviews afgenomen met de volgende personen:

- » Respondent 1 (R1): conservator van digitale collecties bij een landelijke erfgoedinstelling. Interview 18 mei 2021.
- » Respondent 2 (R2): directeur van een archiefinstelling. Interview 2 juni 2021.
- » Respondent 3 (R3): wetenschappelijk medewerker van een kenniscentrum. Interview 16 juni 2021.

Definitie arbeidsmigranten

Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) definieert arbeidsmigranten als ‘personen die zich in Nederland hebben gevestigd met ‘werk’ als motief’.⁴ Arbeid is één van de vier migratiemotieven naast gezin, studie of asiel, die het CBS onderscheidt. De populatie die hierin wordt meegenomen bestaat uit ‘alle immigranten die op het moment van immigratie een niet-Nederlandse nationaliteit hebben en zich na vestiging inschrijven bij een Nederlandse gemeente’.⁵ De definitie gaat ervan uit dat er sprake is van permanente vestiging en bevat geen kenmerken die betrekking hebben op land van herkomst. Mensen die op tijdelijke basis voor werk in Nederland zijn⁶ vallen buiten de definitie van het CBS.

In dit artikel wordt daarom de term mensen met een arbeidsmigratieachtergrond gebruikt als we alle groepen bedoelen die zowel tijdelijk als permanent in Nederland hebben verbleven of verblijven met werk als motief. Daarnaast maken we gebruik van de definitie van het CBS.

Afb. 3 Op de Italiaanse middag in het Migratiemuseum Heerlen spreekt Daniela Tasca een groep bezoekers toe.

Tijdsafbakening

Deze verkenning naar het erfgoed van mensen met een arbeidsmigratieachtergrond beperkt zich tot de naoorlogse stromen van arbeidsmigratie naar Nederland. Nederland kent een lange geschiedenis van migratie, zoals historici Jan Lucassen en Leo Lucassen duidelijk maken in hun boek *Vijf eeuwen migratie*.⁸ Een beschrijving van die geschiedenis die teruggaat tot in de zeventiende eeuw (en zelfs eerder) biedt weliswaar de mogelijkheid om ook de huidige dynamiek van migratie beter te begrijpen, maar zou de *scope* van deze verkenning te omvangrijk maken.

Leeswijzer

Een verkenning van de omgang met erfgoed van mensen met een arbeids-

migratieachtergrond vraagt om een opbouw die rekening houdt met deze aspecten van tijdelijkheid en onzichtbaarheid. Om die reden volgt eerst een historische schets van de naoorlogse arbeidsmigratie in Nederland, waarna de sociale context, de manier waarop de samenleving daarmee omging, aan bod komt. Het erfgoed van mensen met een arbeidsmigratieachtergrond en de relatie met de historische en sociale context, staat centraal in het derde deel. Het artikel wordt afgesloten met een aanbeveling.

Naoorlogse arbeidsmigratie in Nederland

Nederland kent een lange geschiedenis van migratie. Zowel emigratie als immigratie zijn van alle tijden en vrijwel altijd

gerelateerd aan de mate van economische voorspoed. In de zeventiende eeuw bijvoorbeeld was er in Nederland een lange periode van immigratie (1585 tot 1670) vanwege de relatief hoge mate van voorspoed en maatschappelijke tolerantie. Deze migratiepopulatie bestond uit mensen die kwamen om te werken, maar ook uit politieke en religieuze vluchtelingen. Hierna volgde een lange periode van voornamelijk emigratie, met kortstondige episodes van immigratie als gevolg van oorlog en economische crises elders in de wereld en vanwege werkgelegenheid in Nederland, zoals in de Limburgse mijnen.⁹

Na de Tweede Wereldoorlog zorgde de wederopbouw voor nieuwe kansen; er was sprake van toenemende welvaart en een overschot aan werkgelegenheid. Dit imago van voorspoed en de mogelijkheden voor werk zorgden ervoor dat Nederland in het begin van de jaren zestig opnieuw een land van immigratie werd.¹⁰ De naoorlogse immigrantenstromen kunnen worden gecategoriseerd in drie verschillende groepen. Ten eerste waren er de zogeheten repatrianten¹¹ uit de voormalige koloniën van Nederland, zoals Indonesië. Daarnaast waren er de immigranten vanwege de grote werkgelegenheid, de zogenaamde gastarbeiders. Meer recent zijn er verschillende groepen vluchtelingen naar Nederland gekomen met variërende beweegredenen.¹² De groep die Nederland binnenkwam om er te werken was afkomstig uit allerlei landen: Hongaren, Italianen, Spanjaarden, Turken, Marokkanen en nog veel meer nationaliteiten.¹³ Zij waren zeer welkom vanwege het tekort aan ongeschoolde arbeiders in Nederland. De migranten werden actief gerekruteerd in voorname-

lijk mediterrane landen, maar ze kwamen ook uit eigen beweging af op de grote werkgelegenheid. De Nederlandse overheid sloot bilaterale overeenkomsten met deze landen in de jaren zestig, zodat het ook voor bedrijven gemakkelijker werd om arbeiders te werven in het buitenland. Dit beleid werd stopgezet toen de oliecrisis in de jaren zeventig de economische voorspoed van Nederland een halt toeriep. Toch bleven er migranten naar

Hongaren, Italianen, Spanjaarden, Turken, Marokkanen, ... Zij waren zeer welkom vanwege het tekort aan ongeschoolde arbeiders

Nederland komen via kettigmigratie en familiehereniging, wat tegen de beleidsintenties van tijdelijk verblijf inging.¹⁴

Arbeidsmigratie in de Nederlandse samenleving

Het Nederlandse migratiebeleid was er in eerste instantie niet op gericht om de arbeidsmigranten permanent in Nederland te laten verblijven. De focus lag daarom niet op integratie in de Nederlandse samenleving. Het voornaamste doel van het Nederlandse migratiebeleid was ervoor te zorgen dat de migranten mogelijkheden hadden om mee te doen in de Nederlandse samenleving, zonder verlies van de eigen levensstijl en waarden aangezien dit de band met het thuisland zou verzwakken en terugkeer belemmeren.¹⁵

Het duurde tot 1998 voordat de overheid begon met introductieprogramma's voor immigranten, maar de kwaliteit

Verlies van de eigen levensstijl en waarden zou terugkeer belemmeren

ervan was niet hoog. Veel migranten bleven uiteindelijk in Nederland, maar kampten met achterstanden in educatie en kansen op de arbeidsmarkt. Dit had ook effect op de kinderen en kleinkinderen van deze arbeidsmigranten.¹⁶

Wat de reden is van de verschillen in achterstanden tussen de groepen arbeidsmigranten is niet eenduidig. Verschillende factoren spelen een rol in het wel of niet succesvol integreren van de migrant. Een belangrijke factor is de veranderende houding in de samenleving jegens etnische minderheden de afgelopen decennia. Was het multiculturele perspectief in de jaren tachtig dominant,

in de jaren negentig was het de drang tot assimilatie.¹⁷ De-industrialisatie en de economische crises veranderden ook het beeld van arbeidsmigranten en hun kinderen. Arbeidsmigranten werden steeds meer gezien als concurrenten op de arbeidsmarkt en gaandeweg kwam er meer nadruk te liggen op de cultuurverschillen.¹⁸ Deze ontwikkelingen gingen gepaard met vragen over identiteit en burgerschap en resulteerden in delen van de samenleving in een nationalistisch narratief dat zich tegen de 'ander' keert (in dit geval de arbeidsmigrant), ook wel 'othering' genoemd. In dit narratief wordt arbeidsmigratie gebruikt om aanwezige

Afb. 4 Tijdens de Italiaanse middag in het Migratiemuseum Heerlen neemt één van de oud-mijnwerkers de rondleiding over. Oud-collega's en andere geïnteresseerden hangen aan zijn lippen.

Afb. 5. Bij de opening van het Migratiemuseum Heerlen treedt de Poolse dansgroep Syrena uit Brunssum op. Syrena is sinds 1957 actief in het uitdragen van de Poolse volkscultuur in zang en dans en is hiermee de oudste Poolse zang- en dansgroep in Nederland.

groepen arbeidsmigranten te stigmatiseren. Dit gebeurde bijvoorbeeld door het gebruik van een term als ‘allochtoon’, wat letterlijk ‘iemand van een andere grond’ betekent. Deze term werd in de jaren negentig gebruikt om eerste en tweede generatie migranten te omschrijven, maar heeft vervolgens een racistische connotatie gekregen.

Erfgoed van mensen met een arbeidsmigratieachtergrond

De kort omschreven historische en sociale context zijn belangrijk om te begrijpen hoe de erfgoedsector is omgegaan en nog steeds omgaat met het erfgoed van arbeidsmigranten. Een aantal aspecten valt hierbij op. Allereerst de lange onzichtbaarheid van het erfgoed van mensen met een arbeidsmigratieachtergrond, de rol van *oral history*, de invloed van de wisseling van generaties arbeidsmigranten op de opvatting over wat erfgoed is, de opkomst en de rol van digitaal erfgoed, het belang van participatie bij het zichtbaar maken

van erfgoed van mensen met een arbeidsmigratieachtergrond en het omgaan met de ‘tijdelijkheid’ van dat erfgoed.

Het onzichtbare erfgoed van mensen met een arbeidsmigratieachtergrond

De aanvankelijke aanname dat arbeidsmigranten slechts tijdelijk in Nederland zouden zijn en de latere druk op ‘assimileren’ in de Nederlandse samenleving, leidden ertoe dat er weinig aandacht was voor hun erfgoed.

Erfgoed van mensen met een arbeidsmigratieachtergrond is dan ook nog veelal afwezig op de officiële lijsten van Nederlands erfgoed, ook op die van de inventaris van immaterieel erfgoed die wordt bijgehouden door het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN). R3: ‘Zo’n tien procent is nu bijgeschreven, terwijl de inventaris een weerspiegeling zou moeten zijn van de diversiteit aan immaterieel erfgoed die in Nederland beoefend wordt.’ De lijst imma-

terieel erfgoed wordt continu op initiatief van erfgoedgemeenschappen zelf aangevuld, maar het blijkt nog steeds moeilijk om erfgoed van gemeenschappen met een migratieachtergrond bij dit proces te betrekken. Een van de factoren die daarbij een rol spelen is het gebrek aan herkenning van het eigen erfgoed in de huidige lijst van immaterieel erfgoed, aldus R3.

Milena Mulders laat in haar inventarisatie zien hoe het erfgoed van mensen met een arbeidsmigratieachtergrond in de historie van een plek vaak achterblijft als een van meerdere tijdslagen: 'Bijna alle

Het verblijf van de fabrieks- arbeidsters heeft geen sporen achtergelaten

gebouwen van migrantenorganisaties hebben heel veel verschillende functies gehad en/of ze waren tijdelijk. Dat zegt iets over de positie van migranten, maar ook over de omgang van de erfgoedsector met tijdelijkheid.¹⁹

Een voorbeeld is het Noviciaat Sint

Stanislaus in Bosschenhoofd, Noord-Brabant. Dit klooster was niet meer in gebruik en stond leeg als gevolg van de afnemende belangstelling voor het kloosterleven in de jaren zestig. Toen het noviciaat daarom verkocht werd in 1969 diende het een periode als gasthuis voor vrouwelijke Joegoslavische gastarbeiders die werkten bij Red Band en 'fabrieksmeisjes' werden genoemd. Nadat ook dit gasthuis sloot, vestigden er zich een sporthotel en casino, waarna in de jaren negentig een hotel het gebouw in gebruik nam.²⁰ De periode waarin de fabrieksarbeidsters er verbleven is betekenisvol in de geschiedenis van het gebouw, maar heeft geen sporen achtergelaten.

Waar het erfgoed van migratie wel in materie aanwezig was, is het vaak verdwenen. Zoals het woonoord in Leiderdorp dat in de jaren zestig door vijf bedrijven voor gastarbeiders werd neergezet. Dat werd uiteindelijk na verwaarlozing afgebroken met enkel de archivering van het bestaan ervan in de collectie van Erfgoed Leiden en Omstreken als overblijfsel.²¹

Al in 2001 signaleerde de toenmalige Vereniging voor de Documentaire Informatievoorziening en het Archiefwezen (DIVA) naar aanleiding van de conferentie 'Archieven en het erfgoed van migranten', het achterblijvende aandeel van migrantenerfgoed in de museale en archiefinstellingen. Tien jaar later keek het Stadsarchief Amsterdam of de instelling erin was geslaagd om dit aandeel te vergroten.²² De achterstand was nog niet ingehaald, maar er was wel vooruitgang geboekt. Vooral in het leggen van contacten op basis waarvan archieven verworven konden worden.

In het afgelopen decennium blijkt de aandacht voor het erfgoed van mensen met een arbeidsmigratieachtergrond verder toegenomen. Zo zijn erfgoed-

Afb. 6 Jonge bezoeker tijdens de twee Marokkaanse terugblikdagen die in samenwerking met het Marokko Instituut, het Nederlands Mijnmuseum en het Limburgs Museum werden georganiseerd in het Migratiemuseum Heerlen.

Afb. 7 Sociologe Eva Mos in gesprek met een oud-mijnwerker voor haar onderzoek naar 'koepelmentaliteit'.

instellingen bezig met het inventariseren en presenteren van dit erfgoed²³ en worden archieven opnieuw doorgespit op zoek naar informatie.²⁴

De onzichtbaarheid of het ontbreken van erfgoed van mensen met een arbeidsmigratieachtergrond is niet zonder gevolgen. Onderzoeker Aleida Assmann gaat in op die effecten in haar studie naar cultureel geheugen. Zij betoogt dat cultuur intrinsiek verbonden is aan geheugen en maakt daarbij onderscheid tussen actief en passief geheugen. Ook vergeten kan op een actieve en passieve manier plaatsvinden. Assmann vergelijkt de relatie tussen actief geheugen en passief geheugen met de relatie tussen de canon en het archief. De canon is een vorm van actief cultureel geheugen. Slechts een klein percentage van culturele artefacten of erfgoed bevindt zich in de canon van het actieve geheugen. De resterende artefacten zijn onderdeel van het archief, het passieve

culturele geheugen. Waar de canon als actief cultureel geheugen door het proces van selectie en waardering dat eraan voorafgaat een vorm van uitsluiting inhoudt, is het archief als het passief cultureel geheugen, met artefacten die losgekoppeld zijn van hun eerdere contexten, open voor nieuwe interpretaties.²⁵

Een voorbeeld van wat dat kan opleveren zijn de Black Archives in Amsterdam, een relatief nieuw archief met een focus op het zwarte erfgoed. Als het archief de basis is van wat in de toekomst over het heden gezegd kan worden, kan een archief als de Black Archives dienen als tegenverhaal.

Oral history

De geschiedenis van mensen met een migratieachtergrond is vaak niet opgeschreven en er zijn vaak niet veel fysieke overblijfselen of tastbare bronnen voor het erfgoed van arbeidsmigranten. Dit betekent echter niet dat er geen bronnen

zijn. Veel migrantengemeenschappen hebben een sterke orale cultuur. Deze is inherent aan het migratieverleden waarbij het niet altijd mogelijk was om fysieke artefacten mee te nemen. R1: 'Het verhaal is de betekenis die de mensen er zelf aan geven. Dus uiteraard zal het zo zijn dat een groot deel niet kan worden gestaafd met historische data en andere dingen, maar het is wel hun verhaal.' Deze al bestaande orale cultuur binnen een gemeenschap kan worden gebruikt om het erfgoed vast te leggen en om het door te geven. Archieven en andere erfgoedinstellingen

Erfgoedinstellingen kunnen een rol spelen bij het vastleggen van orale geschiedenis

kunnen een rol spelen bij het vastleggen van deze orale geschiedenis.

Om de orale geschiedenis te kunnen vastleggen, wijst R1 op het belang van intermediairs. De intermediair kan de verbinding vormen tussen erfgoedinstelling en de erfgoedgemeenschap. Dit hoeft volgens R1 niet per se iemand te zijn van de gemeenschap zelf, dat zou ook onmogelijk zijn gezien de diversiteit van gemeenschappen. Het gaat erom dat de intermediair de vaardigheid heeft om mensen te laten vertellen. De intermediair kan er ook voor zorgen dat gemeenschappen zich bewust worden van hun erfgoed en dit erfgoed ook zelf gaan benoemen.

Erfgoed en de verschillende generaties

De generatiewisseling bij mensen met een arbeidsmigratieachtergrond is een cruciaal moment waar het gaat om het

erfgoed dat er is, te behouden. R1: 'Bij wisseling van de generatie, zie je dat juist omdat de nieuwe generatie de taal niet meer spreekt of geen band meer heeft met de oorspronkelijke cultuur, objecten worden weggegooid.' Dat gebeurt niet alleen uit onachtzaamheid en desinteresse. Soms spelen bij mensen van de tweede of derde generatie ook negatieve gevoelens een rol, die te maken hebben met de stijging in sociale status die ze zelf hebben doorgemaakt en waardoor ze neerkijken op het erfgoed van de eerste generatie. Opvattingen over wat erfgoed is, vloeien ook voort uit verschillen tussen de generaties. R1: 'De eerste generatie is nog heel erg bezig is met het behoud van het erfgoed dat verbonden is aan de eigen culturele achtergrond. De tweede generatie heeft wel een emotionele band met de cultuur, maar dan is het al heel erg verwaterd.' Daarom is het nodig dat er bewustwording wordt gecreëerd over het belang dat het erfgoed kan hebben in de toekomst, meent R1.

Daarbij is het belangrijk dat de verschillende generaties het gesprek voeren over hoe hun erfgoed een toekomst heeft. R3: 'Wat we heel vaak horen is dat de ouderen zeggen dat de jongeren het allemaal anders willen en de visie van de ouderen niet delen. Terwijl de jongere generatie zegt dat het allemaal verouderd is en dat ze er nieuwe energie in willen brengen. Die communicatie kan beter bij heel veel erfgoedgemeenschappen.'

De communicatie tussen generaties kan op heel verschillende manieren verbeteren. R3 gaat in op het buddy-systeem waarbij het oude bestuur wordt gekoppeld aan een jongere persoon, 'zodat die kan leren hoe de oudere generatie het deed,

Afb. 8 Een verzameling van unieke foto's en korte verhalen van kinderen en hun vaders, ooms of broers die in het asielzoekerscentrum in Heerlen wonen, op initiatief van Stichting De Vrolijkheid en tentoongesteld in Migratiemuseum Heerlen. De portretten zijn gemaakt door Toine Garnier.

maar ondertussen natuurlijk ook bezig is met eigen visie en nieuwe inzichten.' Ook verhalen kunnen volgens R3 bijdragen aan het verbinden van verschillende generaties binnen een gemeenschap: 'De eigen verhalen die bijdragen aan het groepsgevoel, dat je echt bij een gemeenschap hoort.' Op die manier blijft het erfgoed ook levend. R1: 'Laat de jongere generatie praten met hun grootouders of met andere leden van de familie. Of met de familie in het herkomstland. Omdat het een band creëert tussen het erfgoed wat er is en de volgende generaties. We willen niet alleen het dode erfgoed bewaren, maar juist erfgoed levend houden zodat het kan worden doorgegeven en misschien ook een actuele betekenis krijgt.'

Digitaal erfgoed

Globalisering en informatisering van de maatschappij hebben invloed op de manier waarop gemeenschappen hun cultuur en erfgoed behouden en op de opvatting van

wat ze als hun erfgoed beschouwen. Daarin speelt ook de erfgoedprofessional een rol. R1 deed in samenwerking onderzoek naar de Chinese gemeenschap in Nederland, waarvoor zij websites hebben verzameld en gearchiveerd.²⁶ 'Toen wij die Chinese gemeenschap in kaart brachten, zeiden ze: websites, dat is toch geen erfgoed? Voor hen waren de gedichten van Chinese keizers van 5.000 jaar geleden erfgoed en niet een website. Naarmate wij het onderzoek deden, veranderde het perspectief

We willen niet alleen het dode erfgoed bewaren, maar juist erfgoed levend houden

bij de gemeenschap op wat erfgoed is. En toen uiteindelijk de collectie klaar was, verschenen er artikelen in de lokale Chinese kranten in Nederland met koppen als 'Ons digitale erfgoed is bewaard'.'

Afb. 9 Vrijheidsmaaltijd op 5 mei in het Migratiemuseum Heerlen. Foto: Marcel van Hoof/Weller

Het belang van participatie

Om het erfgoed van mensen met een migratieachtergrond in beeld te kunnen brengen, is een ruimere opvatting van erfgoed nodig. R3: 'Wat er leeft in gemeenschappen van arbeidsmigranten, de Turkse gemeenschap bijvoorbeeld, dat missen wij helemaal. Dat is raar, omdat het gaat over erfgoed in Nederland. Alles wat in Nederland beoefend wordt, is niet alleen molens en klompen.' Om deze verbreding te realiseren en erfgoedgemeenschappen te betrekken bij het definiëren van erfgoed moet goed worden geluisterd naar de behoeften van deze gemeenschappen. R3: 'Zonder erfgoedgemeenschappen geen erfgoed, geen immaterieel erfgoed. Dus ze móeten betrokken worden. De participatie houdt in dat zij degenen zijn die het erfgoed beschrijven en vertellen wat de belangrijkste onderdelen zijn die ze willen doorgeven.'

Ook R2 benadrukt de noodzaak van de dialoog tussen de erfgoedprofessional en de gemeenschap voor het bepalen wat het erfgoed is: 'Because that's how you show

that you appreciate their opinion and you value what they think. You cannot write about someone without asking what that person actually thinks, then it becomes disconnected and no one can read minds. No one can understand what a person has gone through if you haven't been in a similar situation and even then, your experience will be different. So, I think it needs to have a dialog and that is how relationships are built in the long term.'

Een voorwaarde voor deze betrokkenheid is dat instellingen actief moeten streven naar het toegankelijk maken van erfgoed voor iedereen. R3: 'We zijn als organisatie nu het best vindbaar via internet en we proberen de website zo in te steken dat het begrijpelijk is voor iedereen, maar het is voor sommige mensen echt een barrière. Daar zijn we ons bewust van, maar we zijn er nog niet uit hoe we dat kunnen aanpassen. Ik denk dat we nu vooral echt netwerken moeten gaan opbouwen om überhaupt in contact te komen met die erfgoedgemeenschappen.' Een langetermijnrelatie met de erfgoed-

gemeenschappen zelf is daarnaast onmisbaar voor het duurzaam behouden en representeren van het erfgoed van arbeidsmigranten. R2: 'The saddest part would be that now this is the hot topic and in 5 years it is not anymore and then everybody has forgotten about it. But what happened to all the material or the stories that have been collected?'

In de woorden van R3: 'Zij zijn de experts op het gebied van hun immaterieel erfgoed. Wij als erfgoedexperts horen ook in dat paradigma, omdat het een uitwisseling is tussen de erfgoedgemeenschap en de erfgoedsector.'

Door erfgoedgemeenschappen zeggenschap te geven over hun erfgoed, ontstaat er een breder begrip, een betere inbedding waardoor het erfgoed zijn werking in de maatschappij kan hebben. In het geval van arbeidsmigranten kan erfgoed bijvoorbeeld een rol spelen bij het tegengaan van stigmatisering en uitsluiting. Wat daarbij helpt is dat erfgoedinstellingen zich in toenemende mate openstellen voor een bredere opvatting van erfgoed. Het Verdrag van Faro, over de waarde van cultureel erfgoed voor de samenleving, kan hierin een belangrijke rol spelen. Het verdrag immers 'bevordert een breder begrip van erfgoed en zijn relatie tot de samenleving en gemeenschappen'.²⁷

Opvattingen over wat erfgoed is, vloeien voort uit verschillen tussen de generaties

Afb. 10 Vrijheidsmaaltijd op 5 mei in het Migratiemuseum Heerlen. Foto: Marcel van Hoof/Weller

Afb. 11 Gedeelte van de tentoonstelling 'Niet bang zijn' in het Migratiemuseum Heerlen. Foto: Mike Bink

Omgaan met de tijdelijkheid van dit erfgoed is een uitdaging

Van tijdelijk erfgoed van arbeidsmigratie tot duurzaam erfgoed

Het erfgoed van mensen met een arbeidsmigratieachtergrond is nauw verbonden met tijdelijkheid. Tijdelijkheid in de zin, dat het om groepen gaat die vaak zelf ook dachten dat hun verblijf in Nederland tijdelijk zou zijn, waarna ze zouden terugkeren naar hun land van herkomst. Deze notie heeft grote gevolgen gehad voor het erfgoed dat ze achterlieten, het erfgoed dat ze meenamen en voor het erfgoed dat ze hier maakten door te gaan werken, wonen en bij te dragen aan de maatschappij. Vaak niet meer voor even, maar voor onbepaalde tijd. Het bewust zijn van en vormen verzinnen voor de omgang met dit erfgoed van tijdelijkheid, is een uitdaging die nog niet echt is opgepakt. Zo zijn veel van de initiatieven projecten met tijdelijk geld en een

beperkte looptijd. R2: 'The question is: there are all those initiatives that have been popping up all over and happening in different times, but what happens when the initiative is over or when you reached the result of what the assignment was? What happens to the material? Where does it all connect together?'

Haar wens zou zijn om een centrale plek te hebben voor al het materiaal dat beschikbaar is: 'I think the nice thing would be to see something that gives you an overview. It doesn't have to be an organization. It can be as simple as a website or a list where you can see different initiatives and what would it mean.'

Misschien kan de inventarisatie van het erfgoed van arbeidsmigranten welke gedurende het programma Faro Erfgoedparticipatie is samengesteld een beginpunt zijn.

Literatuurlijst

Ariese, C.E., 2020. 'Amplifying Voices: Engaging and Disengaging with Colonial Pasts in Amsterdam', *Heritage & Society*, 13:1-2, 117-142. <https://doi.org/10.1080/2159032X.2021.1901335>

Assmann, A., 2010. 'Canon and Archive: The Dynamics of Cultural Memory between Remembering and Forgetting', in A. Erll, & A. Nünning (Eds.), *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*: 97-108.

Doorn, van M., Scheepers, P. en Dagevos, J., 2013. 'Explaining the Integration Paradox Among Small Immigrant Groups in the Netherlands', *Int. Migration & Integration* 14: 381-400. <https://doi.org/10.1007/s12134-012-0244-6>

Institute Discussion Papers 01-042/3, Tinbergen Institute. <https://ideas.repec.org/p/tin/wpaper/20010042.html>

Koning, A., en Modest, W., 2017. 'Anxious Politics in Postcolonial Europe', *American anthropologist* (3) 119: 524-526.

Lucassen J. en Lucassen L., 2018. *Vijf Eeuwen Migratie*.

Mulders, M., 2021. 'Arbeidsmigratie en erfgoed | Arbeidsmigratie erfgoed | Erfgoed van arbeidsmigratie | Erfgoed en arbeidsmigratie | Migrantenerfgoed | Urgent erfgoed: Verslag van een verkenning', niet gepubliceerd. Verkenning uitgevoerd in opdracht van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Mulders, M., Leenaers, A. en Gijsbers, S., 2019. *Niet bang zijn: Hoe een persoonlijke ode een plek van dialoog werd*, Migratiemuseum Heerlen.

Zorlu, A. en Hartog, J., 2001. 'Migration and Immigrants: The Case of the Netherlands', Tinbergen.

Noten

1 Interview Respondent 2, 2 juni 2021.

2 Dit sluit aan op meerdere clausules van het Verdrag van Faro, waaronder:

‘Recognising that every person has a right to engage with the cultural heritage of their choice, while respecting the rights and freedoms of others, as an aspect of the right freely to participate in cultural life (...)’;

‘Convinced of the need to involve everyone in society in the ongoing process of defining and managing cultural heritage’;

‘Convinced of the soundness of the principle of heritage policies and educational initiatives which treat all cultural heritages equitably and so promote dialogue among cultures and religions’.

3 Milena Mulders, ‘Arbeidsmigratie en erfgoed | Arbeidsmigratie erfgoed | Erfgoed van arbeidsmigrati | Erfgoed en arbeidsmigratie | Migrantenerfgoed | Urgent erfgoed: Verslag van een verkenning’, 2021, 24.

4 hetkenniscentrumarbeidsmigranten.nl/wp-content/uploads/2020/09/INT-AR-paper-1NL-update_2.pdf

5 www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/onderzoeksomschrijvingen/aanvullende-onderzoeksbeschrijvingen/methodewijziging-statistiek-migratiemotieven-2020

6 Aslan Zorlu en Joop Hartog, ‘Migration and Immigration: The Case of the Netherlands’, 2001, 10.

7 nl.wikipedia.org/wiki/Expatriate

8 Jan Lucassen en Leo Lucassen, *Vijf Eeuwen Migratie*, 2018.

9 Zorlu en Hartog, 2001, 3.

10 Andere Tijden, www.anderetijden.nl/aflevering/220/Gastarbeiders-hoe-meer-hoe-beter

11 De term ‘repatrianten’ is wat misleidend, aangezien velen van deze ‘repatrianten’ nog nooit eerder in Nederland hadden gewoond. Csilla E. Ariese, ‘Amplifying Voices: Engaging and Disengaging with Colonial Pasts in Amsterdam, Heritage & Society’, 2020, 4.

12 Zorlu en Hartog, 2001, 2.

13 Andere Tijden, www.anderetijden.nl/aflevering/220/Gastarbeiders-hoe-meer-hoe-beter

14 Zorlu en Hartog, 2001, 5.

15 Zorlu en Hartog, 2001, 10.

16 Zorlu en Hartog, 2001, 22.

17 M. van Doorn, P. Scheepers, en J. Dagevos, 'Explaining the Integration Paradox Among Small Immigrant Groups in the Netherlands', 2013, 382.

18 Anouk de Koning en Wayne Modest, 'Anxious Politics in Postcolonial Europe', 2017, 525.

19 Milena Mulders, 2021, 24.

20 www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/noviciaat-sint-stanislaus-in-bosschenhoofd

21 www.erfgoedleiden.nl/nieuws/vondst-van-de-week/1048-vvdw-een-woonoord-voor-arbeidsmigranten

22 oud.onvoltooidverleden.nl/index.php?id=544

23 Bijvoorbeeld het Haags Historisch Museum dat een tentoonstelling hield over de stad in relatie tot arbeidsmigratie in de jaren zestig. www.haagshistorischmuseum.nl/tentoonstelling/bouwen-aan-de-stad-arbeidsmigratie-in-de-jaren-60-en-nu

24 Bijvoorbeeld toen in 2007 het Regionaal Archief Nijmegen het initiatief nam tot het project Migrantenerfgoed Nijmegen. Het doel van dit project was om zoveel mogelijk erfgoed van migrantengroepen te verzamelen. www.huisvandenijmeegsegeschiedenis.nl/info/Migrantenerfgoed

25 Aleida Assmann, 'Canon and Archive: The Dynamics of Cultural Memory between Remembering and Forgetting', 2010, 99.

26 lab.kb.nl/dataset/web-collection-chinese-netherlands

27 www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/erfgoedparticipatie-faro/verdrag-van-faro

